

Lessenserie Begrijpend lezen

Handleiding

voor leerkrachten in de bovenbouw

Gemaakt door:

Busra Asil

Inleiding

Door de huidige maatschappij, de digitalisering en robotisering van de samenleving, worden er steeds nieuwe eisen gesteld aan de bekwaamheden van mensen bij de omgang met en het begrip van teksten (SLO, 2018). Zo zijn werknemers afhankelijk van hun begrip van geschreven tekst, omdat veel werk moet worden uitgevoerd in de context van computers. Die informatie, die meestal schriftelijk is, is vaak niet erg toegankelijk geschreven. Vanaf groep 3 van het basisonderwijs wordt er al aandacht besteed aan begrijpend leesonderwijs. Begrijpend lezen is niet alleen onderdeel van het taalcurriculum, maar is een belangrijke voorwaarde bij het leren in vakken. Daarnaast wordt zowel in het privédomein (om een goed functionerende burger te zijn) als in het beroepsdomein (kans op een baan) een grote betekenis verbonden aan begrijpend lezen (SLO, 2018). Door bovenstaande gegevens speelt begrijpend lezen een essentiële rol binnen het reguliere basisonderwijs. Daarom is het gewenst dat van begrijpend lezen het niveau van de leerlingen op een goed niveau is.

Dit onderzoek is uitgevoerd op IKC De Wooldermarke in groep 7. Het doel van deze handleiding is om leerkrachten handvaten mee te geven om het niveau van begrijpend lezen bij de leerlingen te verhogen.

De rol van de leerkracht bij begrijpend lezen

De leerkracht speelt een belangrijke rol in het behalen van de gewenste niveaus. Wanneer leerlingen de juiste strategieën ontwikkelen, gaat het begrijpend lezen beter (Leraar24, 2016). Volgens CED-groep (z.d.) moeten de strategieën van begrijpend lezen expliciet onderwezen worden door de leerkracht. Hiervoor moet de leerkracht een goede instructie geven aan de leerlingen, waarbij elke les er één strategie centraal staat. De leerkracht geeft elke les aan welke strategie er centraal staat en waarom die strategie van belang is.

De leerkracht legt de strategie d.m.v. hardop te denken (modelen) voor. Modelen wordt ingezet door leerkrachten om het begrijpend lezen aan te leren. Daarnaast moeten leerkrachten in eerste instantie in staat zijn om hun leesaanpak concreet te maken, door hardop te denken tijdens hun lezen. Hierbij is het van belang dat leerkrachten zich bewust worden van de strategieën die ze toepassen en de leerlingen dit laten horen i.p.v. erover te vertellen. Modelen komt grotendeels neer op het duidelijk maken van het eigen denkproces. Het Directe Instructiemodel (DI-model) is een vorm die de didactiek van het hardopdenkend(voor)lezen (modelen) vormgeeft (Filipiak, 2006). Bij de introductie introduceert de leerkracht het lesdoel bij de leerlingen. Dan demonstreert de leerkracht de juiste toepassing en vertelt het nut van de strategie. Vervolgens doet de leerkracht hardopdenkend de strategie voor terwijl de leerkracht voorleest en de leerlingen meelesen. Bij de geleide oefening passen de leerlingen samen met de leerkracht de strategie. De leerlingen passen de strategie geleidelijk meer zelfstandig toe. Het Gradual Release of Responsibility Model (GRIMM-model) is een variant van het DI-model (Kennisrotonde, z.d.).

Aangezien leerkrachten zelf geoefende lezers zijn, weten ze niet meer goed wat ze doen bij het begrijpend lezen. Leerkrachten moeten zich dus eerst beter bewust worden om het aan de leerlingen aan te kunnen leren. Bij het hardopdenkend lezen moeten leerkrachten zich niet alleen richten op de inhoud van de tekst, maar zeker ook op het gebruik van de strategieën bij het lezen. Hardopdenkend(voor)lezen bestaat uit leerkracht-gestuurde, interactieve of geïntegreerde aanpakken (Filipiak, 2006). Modelen zorgt zodoende voor effectief begrijpend leesonderwijs. Daarnaast is het van belang dat de leerkracht de leerlingen begeleidt bij het toepassen van de strategieën. Ten slotte stimuleert de leerkracht de leerlingen om de strategie ook in alledaagse leessituaties toe te passen (CED-groep, z.d.).

Wanneer de strategieën van begrijpend lezen ook buiten de methode worden toegepast, is het van belang dat de leerkracht de leerlingen hierbij helpt. Leerlingen moeten veel tijd en de mogelijkheid krijgen om de geleerde strategieën bij een tekst toe te passen om deze te begrijpen. De informatie die een tekst geeft, moet namelijk wel betekenis krijgen om deze te kunnen begrijpen. Voor iedere tekstsoort en iedere tekstgenre geldt dat als de tekst niet begrepen wordt er niet wordt geleerd. Daarnaast moet er bij andere vakken ook aandacht worden besteed aan het oefenen van de strategieën, zoals bij zaakvakken (Mortel & Loman, 2016). Leerlingen moeten immers begrijpen wat ze lezen om de informatie te begrijpen. Leerlingen kunnen ervaren dat het gebruik van strategieën handig is bij het lezen van teksten bij zaakvakken (Boers & Stoeldraijer, 2010).

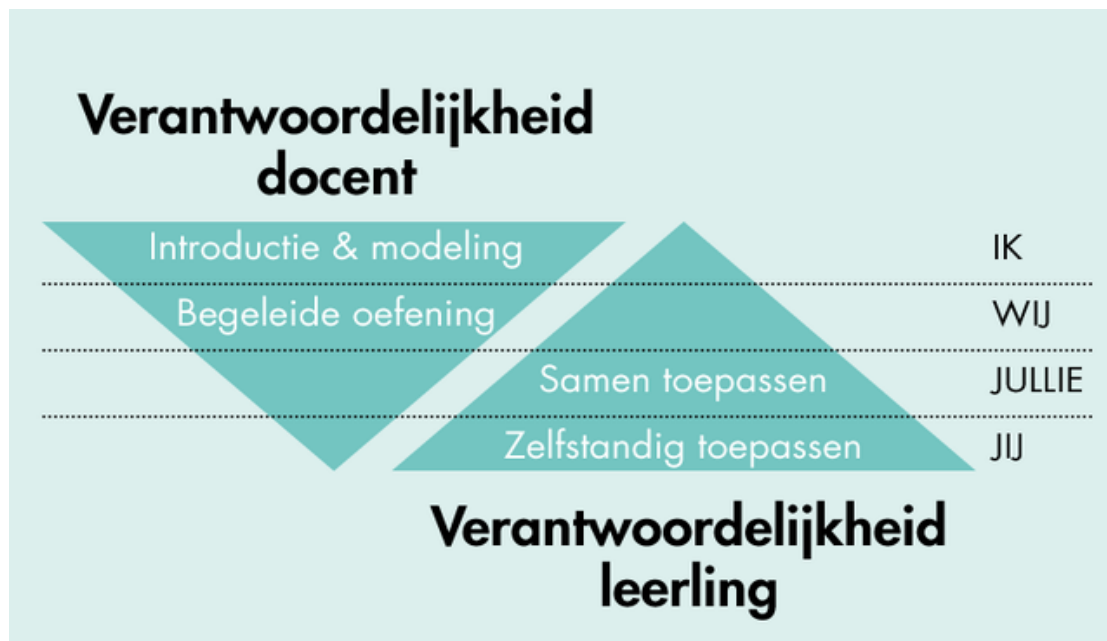
Het is belangrijk dat leerkrachten leerlingen laat nadenken over een tekst en hun voorkennis activeert. Hiervoor moet de leerkracht bij het aanbieden van een tekst deze eerst gezamenlijk bekijken. Doelgericht aandacht besteden aan het activeren van de voorkennis, het vergroten van achtergrondkennis en woordenschat heeft meer effect op de resultaten op het gebied van begrijpend lezen dan het aanleren van de leesstrategieën (Mortel & Loman, 2016).

Er zijn een aantal voorwaarden die van belang zijn voor goed begrijpend leesonderwijs. Volgens Mortel en Loman (2016) gaat het om de volgende voorwaarden:

- De leerkracht kent de leerlijnen rondom begrijpend lezen en maakt gemakkelijk een verantwoorde keuze in wat hij/zij de leerlingen wil leren m.b.v. de tekst.
- De leerkracht besteedt veel tijd en aandacht aan de verschillende soorten teksten.
- De leerkracht bezigt de vaardigheid om te differentiëren.
- De leerkracht bezigt de vaardigheid om begrip lezen bij andere vakgebieden te integreren.
- De leerkracht bezigt instructievaardigheden.

Het GRIMM-model

Het ontwerpmodel dat steun biedt aan het ontwerp is het GRIMM-model, het Gradual Release of Responsibility Instruction Model (SLO, z.d.). Hiervoor is gekozen, omdat het model bij complexe vaardigheden, zoals bijvoorbeeld bij begrijpend lezen, goed toegepast kan worden. Het GRIMM-model bestaat uit vier fasen, waarbij de verantwoordelijkheid voor het leren tijdens de les verplaatst van de leerkracht naar de leerling. De fasen bestaan uit de ik-fase, wij-fase, jullie-fase en jij-fase (Jong, 2020).

In de *ik-fase* introduceert en demonstreert de leerkracht de vaardigheid (SLO, z.d.). De leerkracht laat de leerlingen zien hoe de complexe denkprocessen werken. Bijvoorbeeld met het toepassen van de strategieën. Dit kan de leerkracht demonstreren middels hardop denken, oftewel modellen. Bij modellen doet de leerkracht hardop voor wat er zich afspeelt in het hoofd (Jansen-Vermeulen, 2018). In de *wij-fase* oefenen de leerlingen de vaardigheid met begeleiding van de leerkracht. In de *jullie-fase* passen de leerlingen de vaardigheid samen toe en in de *jij-fase* passen de leerlingen het zelfstandig toe (SLO, z.d.).

Het GRIMM-model heeft een plek gekregen in het ontwerp door de fasen toe te passen in de lessenserie. Elke les staat er één strategie centraal. Deze strategie wordt uitgelegd en gedemonstreerd door de leerkracht middels modellen. Hierbij gebruikt de leerkracht de tekst die in de les gebruikt wordt. Dit is de *ik-fase* uit het GRIMM-model. Daarna passen de leerlingen onder begeleiding van de leerkracht de strategie toe m.b.v. de tekst. Dit is de *wij-fase* uit het GRIMM-model. Vervolgens passen de leerlingen de strategieën samen en/of zelfstandig uit m.b.v. de tekst en de opdrachtkaarten. Dit zijn de *jullie-* en *jij-fase* uit het GRIMM-model. De verantwoordelijkheid voor het leren verplaatst zodoende van de leerkracht naar de leerling.

Lessenserie begrijpend lezen

Het doel van de lessenserie bestaat uit het lezen van de tekst en het verwerken van deze tekst middels actieve werkvormen. Elke les staat er één strategie centraal. De strategieën die centraal staan, zijn: *vragen stellen*, *ophelderen van onduidelijkheden*, *samenvatten* en *verbanden leggen*. Dit betekent dat er vier lessen worden gegeven. Deze lessen worden rondom een thema gegeven. Dit zijn thema's m.b.t. een zaakvak: geschiedenis, aardrijkskunde, natuur of techniek. Het thema wordt verdeeld onder vier onderwerpen, de vier lessen. Deze strategieën zijn verwerkt in opdrachtkaarten, waarbij elke strategie vijf verschillende werkvormen bevat waaruit de leerlingen kunnen kiezen.

Opdrachtkaarten

De opdrachtkaarten bestaan uit vier verschillende stapels, de vier strategieën. Het gaat om de strategieën: *vragen stellen*, *ophelderen van onduidelijkheden*, *samenvatten* en *verbanden leggen*. Elke strategie omvat vijf verschillende actieve werkvormen. Op elke opdrachtkaart staan de benodigdheden en de opdrachtbeschrijving. Rechtsboven op de opdrachtkaart staat aangegeven of de opdracht zelfstandig (☺) of in tweetallen (☺☺) uitgevoerd moet worden. De opdrachtkaarten van de strategieën *vragen stellen* en *samenvatten* bestaat alleen maar uit tweetal opdrachten. In een groep met een even aantal kunnen alle leerlingen in tweetallen aan het werk. Als dit niet het geval is en een leerling afwezig is of je groep uit een oneven aantal bestaat, kun je ervoor kiezen om een drietal te maken. Bij de samenwerkingsopdrachten kun je ervoor kiezen om zelf de groepjes samen te stellen of de leerlingen tweetallen te laten maken. De opdrachten zijn geschikt om aan te passen qua groeperingsvormen.

Benodigdheden per strategieles

<u>Strategie</u>	<u>Benodigdheden</u>
Vragen stellen	Opdrachtkaarten 'vragen stellen', schrijfbladen, dobbelstenen.
Ophelderen van onduidelijkheden	Opdrachtkaarten 'ophelderen van onduidelijkheden', schrijfbladen, woordenboeken, wit A4-papier
Samenvatten	Opdrachtkaarten 'samenvatten', schrijfbladen, placemat, WWW-lijst, wit A3-papier.
Verbanden leggen	Opdrachtkaarten 'verbanden leggen', schrijfbladen, schema 'signaal- en verwijzwoorden'.

Naast bovengenoemde benodigdheden zijn er ook nog andere benodigdheden die je kunt inzetten in de les. Deze benodigdheden ondersteunen de opdracht en helpen de leerlingen op weg. Het gaat hierbij de om volgende benodigdheden met de bijbehorende strategieles:

- Voorbeelden muurkrant (strategie *samenvatten*)
- Voorbeelden mindmap (strategie *samenvatten*)
- Tabel 'signaal- en verwijzwoorden' (strategie *verbanden leggen*)

Lesdoelen

<u>Strategie</u>	<u>Lesdoel</u>
Vragen stellen	Aan het einde van de les weten de leerlingen wat de strategie <i>vragen stellen</i> inhoudt en weten ze hoe ze de strategie moeten gebruiken. Ook hebben ze vragen bedacht over de tekst en deze beantwoord.
Ophelderen van onduidelijkheden	Aan het einde van de les weten de leerlingen wat de strategie <i>ophelderen van onduidelijkheden</i> inhoudt en weten ze hoe ze de strategie moeten gebruiken. Ze hebben moeilijke woorden opgezocht in de tekst en de betekenissen van die woorden opgezocht in een woordenboek.
Samenvatten	Aan het einde van de les weten de leerlingen wat de strategie <i>samenvatten</i> inhoudt en weten ze hoe ze de strategie moeten gebruiken. Ze hebben een samenvatting van de tekst gemaakt in de vorm van een toets, mindmap, woordweb, etc.
Verbanden leggen	Aan het einde van de les weten de leerlingen wat de strategie <i>verbanden leggen</i> inhoudt en weten ze hoe ze de strategie moeten gebruiken. Ze hebben de signaal- en/of verwijswaarden opgezocht in de tekst en deze onderstreept en/of opgeschreven.

Uitvoering

Bij het inzetten van de lessenserie worden een paar stappen achtereenvolgens doorlopen. Deze stappen staan hieronder uitgelegd.

Dag 1: Voordat je de lessenserie uitvoert, is het van belang dat je de beginsituatie van de leerlingen in kaart brengt. Zo kun je bij de eindmeting zien of de leerlingen vooruit zijn gegaan. Hiervoor neem je eerst een nulmeting af bij de leerlingen. De nulmeting die je hiervoor kunt gebruiken, is de strategietoets niveau B versie 1 van de methode Nieuwsbegrip. De leerlingen schuiven hiervoor hun tafels uit elkaar en maken de toets zelfstandig. De voorbeeldtekst en –vragen worden achterwege gelaten, omdat de leerlingen bekend zijn met de werkwijze van Nieuwsbegrip. Je loopt kort de vragen langs, omdat er weleens onduidelijkheden ontstaan bij leerlingen met betrekking tot de vraagstellingen van Nieuwsbegrip. Daarna mogen de leerlingen beginnen met de toets. De resultaten van de leerlingen worden geanalyseerd en in een tabel gezet. Hiervoor wordt het scoreformulier niveau B versie 1 van de methode Nieuwsbegrip gebruikt. Dit geeft een duidelijk overzicht van de scores van de leerlingen op de strategieën en op de gehele toets. Van daaruit kun je ervoor kiezen om alle strategielessen af te nemen of alleen de strategielessen waarin ze uitvallen.

Dag 2, 9, 16, 23: De lessen worden uitgevoerd. De eerste les introduceer je het thema waar jullie het over gaan hebben aan de leerlingen. Hierover ga je met ze in gesprek om hun voorkennis op te halen en te achterhalen wat ze al weten over het onderwerp. Dan vertel je de leerlingen dat je vier begrijpend leeslessen gaat geven over thema X, waarbij het elke les over een ander onderwerp gaat passend bij het thema.

Aan het begin van elke les vertel je de leerlingen wat het onderwerp is. Je begint met het activeren van de voorkennis van de leerlingen. Dit doe je d.m.v. een (online) woordweb, memostickers, tekeningen, etc. Indien je memostickers gebruikt bij het activeren van de voorkennis, plak je deze met de leerlingen op het whiteboard voor in de klas. Dan vertel je de leerlingen welke strategie centraal staat. De strategie formuleer je in een lesdoel en laat je de leerlingen zien. Daarna leg je de strategie uit a.d.h.v. het GRIMM-model.

Dan lees je samen met de leerlingen de tekst. Na het lezen van elke alinea neem je de moeilijke woorden door. Dit zijn woorden die de leerlingen moeilijk vinden in de tekst. Het doornemen van deze moeilijke woorden vergroot de woordenschat bij de leerlingen. Na het lezen van de tekst leg je de leerlingen uit hoe de opdrachten eruitzien. De leerlingen gaan actief aan de slag met de opdrachtkaarten met de desbetreffende strategie die centraal staat in de les.

Aan het einde van elke les kijk je samen met de leerlingen naar of het lesdoel is behaald en wat jullie nu weten over het onderwerp. Dit doe je door het woordweb, de memostickers, tekeningen aan te vullen. Zo kunnen jullie zien of jullie nu meer weten over het onderwerp en kun je als leerkracht analyseren of de woordenschat van de leerlingen is vergroot.

Dag 24: Na het uitvoeren van de lessenserie voer je een eindmeting uit bij de leerlingen. De leerlingen maken de strategietoets niveau B versie 2 van de methode Nieuwsbegrip. De leerlingen schuiven hiervoor weer hun tafels uit elkaar en maken de toets zelfstandig. De voorbeeldtekst en –vragen worden achterwege gelaten, omdat de leerlingen bekend zijn met de werkwijze van Nieuwsbegrip. Je loopt kort de vragen langs, omdat er weleens onduidelijkheden ontstaan bij leerlingen met betrekking tot de vraagstellingen van Nieuwsbegrip. Daarna mogen de leerlingen beginnen met de toets. De resultaten worden geanalyseerd en in een tabel gezet. Hiervoor wordt het scoreformulier niveau B versie 2 van de methode Nieuwsbegrip gebruikt.

PowerPoints

Voor elke les van de lessenserie is er een PowerPoint gemaakt ter ondersteuning. In de PowerPoints staan o.a. het onderwerp van de les in, het lesdoel, de tekst, de opdrachtkaarten, etc.

Opdrachtkaarten integreren

De opdrachtkaarten kun je ook afzonderlijk van de lessenserie gebruiken. Je kunt de opdrachtkaarten o.a. integreren in andere vakken (zoals zaakvakken), in projecten en/of in de Kinderboekenweek.

Voorbeeldteksten

De lessenserie die is ontworpen is, is rondom het thema De Tweede Wereldoorlog. De voorbeeldlessen bestaan uit vier teksten met elk een ander onderwerp m.b.t. de Tweede Wereldoorlog. Het betreft de volgende vier onderwerpen:

1. Hitler en nazi-Duitsland
2. De Jodenvervolging
3. Anne Frank
4. De oorlog in Nederland

Teksten opzoeken

De voorbeeldteksten die voor de lessenserie zijn gebruikt, komen uit kinderboeken uit de bibliotheek en van de site van Anne Frank. De boeken zijn geschikt voor kinderen vanaf 10 t/m 13 jaar. Het zijn themaboeken uit de reeks informatie die gaan over geschiedenis. De boeken vallen onder het thema 'De Tweede Wereldoorlog' en hebben de volgende titels:

- ❖ Hitler en nazi-Duitsland
- ❖ De Jodenvervolging
- ❖ De oorlog in Nederland

De voorbeeldtekst van Anne Frank komt van het internet, waarbij o.a. gebruik is gemaakt van informatie van de website van Anne Frank. De teksten bestaan uit informerende teksten. Er is gekozen voor deze tekstsoort, omdat de begrijpend leeslessen zijn geïntegreerd in het vak geschiedenis. De teksten hebben een lengte van twee bladzijden.

Website

Alle materialen die nodig zijn voor het uitvoeren van de lessenserie, zijn te vinden op de website 'Begrijpend lezen in de bovenbouw'. Hierbij de link naar de website:

<https://begrijpendlezenindebovenbouw.jouwweb.nl/>